

ETNIČKA DISTANCA U CRNOJ GORI

» Empirijsko istraživanje «

Decembar 2013.

Projekat
ETNIČKA DISTANCA
2013.

Autori projekta:

Koordinator projekta
Doc. dr Miloš Bešić, glavni metodolog i projekt analitičar

Eksperti
Mr Nenad Koprivica, izvršni direktor
Dženita Brčvak, istraživačica

Štampa
Copy Center

Tiraž
300 kopija

www.cedem.me
<http://thinkingeurope.eu/>

Ova publikacija predstavlja rezultat saradnje Centra za evropske studije i Centra za demokratiju i ljudska prava. Publikacija je nastala uz podršku Evropskog parlamenta. Centar za evropske studije i Centar za demokratiju i ljudska prava ne preuzimaju odgovornost za činjenice i mišljenja iznijeta u ovoj publikaciji, kao ni za naknadno korišćenje informacija sadržanih u istoj. Sadržaj ove publikacije predstavlja isključivu odgovornost autora.

Uvod

Pitanje međuetničkih odnosa posebno je osjetljivo pitanje u višenacionalnim sredinama. Crna Gora jeste višenacionalno društvo u kome svaki peti građanin/ka pripada manjinskim nacionalnim skupinama. Problem je na nacionalnoj ravni posebno složen i usljed činjenice da na istorijskoj ravni postoji krupan rascjep po pitanju dominantne nacionalne skupine. Tačnije, sukob je više političkog nego etničkog karaktera i tiče se identiteta crnogorske, odnosno srpske nacije. Ovaj sukob koji se tiče samodefinisanja i identiteta Crnogoraca, odnosno Srba, uporno se ponavlja u važnim istorijskim periodima, i na političkoj ravni proizvodi tenzije koje destabilizuju crnogorsko društvo. Takođe, mora se imati u vidu činjenica da je upravo ovaj sukob predstavljao i ključni element političkih podjela u novijoj istoriji Crne Gore koji je doveo do referenduma 2006. i izdvajanja Crne Gore iz zajednice sa Srbijom. Dalje, treba imati u vidu politička dešavanja na prostorima bivše Jugoslavije u procesu raspada ove države koja su bila praćena ratnim sukobima na nacionalnoj osnovi. Ona nisu zaobišla ni Crnu Goru, i posebno su bila intenzivna u početnom periodu tranzicije, početkom '90-tih, kada je Crna Gora pratila nacionalnu matricu srpskog identiteta. To je proizvelo veliki broj problema u pogledu odnosa između nacija, koji ni danas ne mogu da budu ignorisani. U Crnoj Gori, oni su se odvijali na relaciji sukoba većinskog, tada crnogorsko-srpskog korpusa, i svih ostalih nacionalnih skupina, posebno Bošnjaka i Muslimana.

Razumljivo, nakon gotovo 25 godina tranzicije i burnih dešavanja na političkoj sceni čitave bivše SFRJ, ali i Crne Gore, a s obzirom na tragove bliske, ali i daleke prošlosti, pitanje stabilnosti društva kao multinacionalnog društva u velikoj mjeri zavisi od međuetničkih odnosa. Jedan od zadataka empirijske društvene nauke jeste da naučnim instrumentima prati odnose među etničkim zajednicama. Upravo je to i bio cilj istraživanja koje smo sprovedli. Koristeći provjerene, validne i verifikovane instrumete mjerenja, sprovedli smo istraživanje koje ima za cilj da utvrdi stepen međuetničkog distanciranja u Crnoj Gori. CEDEM je prvo istraživanje ovog tipa sproveo 2004. godine, a zatim nakon referenduma – 2007. godine. Koliko je poznato, ovo su jedina istraživanja etničke distance u Crnoj Gori koja su obavljena nakon raspada SFRJ. Na taj način se ostavljaju važni tragovi za budućnost koji mogu da pokažu sa stanovišta dugoročnih trendova tj.

u kojoj mjeri su se građani etnički distancirali jedni u odnosu na druge u ovom istorijskom periodu.

Istraživanje je sprovedeno u trajanju od 12. do 30. novembra 2013. godine, a podaci su prikupljeni korišćenjem anketne metode. Kao i 2004. i 2007. godine istraživanje je realizovano na dvoetapnom stratifikovanom uzorku, sa slučajnim izborom ispitanika unutar popisnih krugova i sa ukupnim brojem od 790 ispitanika. Uzorak je reprezentativan za čitavu Crnu Goru, s tim da je 'pojačan' ukupan broj Albanaca i Muslimana/Bošnjaka, kako bi se postigla reprezentativnost podataka o stavovima pripadnika ovih nacionalnih skupina.

Istraživanje etničke distance

Etnička distanca je samo jedan od oblika socijalne distance, tačnije, etnička distanca jeste socijalna distanca u situaciji kada su referentne društvene skupine etničke zajednice. U višenacionalnom društvu, etnička distanca je posebno važna, jer se njenim mjerenjem može utvrditi nivo socijalne kohezije i mogućnost potencijalnih konflikata na nacionalnoj osnovi. Mjerenje etničke distance nije novijeg datuma. Kao istraživačku platformu, mjerenje etničke distance prvi je definisao američki sociolog Bogardus¹, a koncept i operacionalna platforma koju je on predožio i danas je u osnovi ostao isti. Metodološki, ključna ideja mjerenja etničke distance jeste sistem dvovalentnih pitanja, pri čemu svako sljedeće pitanje predstavlja veći stepen 'bliskosti' sa stanovišta potencijalnih odnosa između pojedinaca koji pripadaju različitim društvenim (etničkim) grupama. Ispitivanje nekoliko faktora je sistematski uređeno na način da u nekoliko (7-9) pitanja pripadnici jedne društvene grupe izražavaju 'bliskost' odnosno 'distanču' sa/prema pripadnicima drugih društvenih grupa. Princip je da ispitanici u istraživanju prihvataju ili odbijaju socijalne veze sa pripadnicima neke od etničkih skupina. Na taj način svi elementi ispitivanja sačinjavaju jedinstvenu (Bogardusovu) skalu, koja izražava kumulativno odnos između pojedinih etničkih skupina. U originalnoj verziji Bogardusova skala je imala 7 pitanja².

¹Bogardus, Emory S. (1925b). Measuring Social Distances. *Journal of Applied Sociology*, 9, 299-308.

²(1) Blisko srodstvo putem braka, (2) članstvo u klubu, (3) susjed u ulici, (4) rad u istom zanimanju, (5) državljanstvo, (6) samo kao posetilac zemlji, (7) isključenje iz zemlje; Bogardus je mjerio distancu Amerikanaca prema četiri etničke skupine.

Kasnije su brojni istraživači modifikovali Bogardusovu skalu uvodeći nove ili drugačije elemente. Modifikacija Bogardusove skale se pokazala nužnom zato što je svako društvo u kulturološkom smislu specifično, tj. socijalni relati koji definišu 'bliskost' iz kulturoloških razloga mogu biti drugačiji. Na prostoru bivše Jugoslavije, istraživanje etničke distance prvi put su realizovali Rot i Havelka (1973)³ i oni su koristili modifikovanu Bogardusovu skalu koja se sastoji iz sljedećih elemenata:

1. Da stalno živi u mojoj Republici
2. Da stanuje u mom susjedstvu, u istoj zgradi ili ulici
3. Da se družim s njim kao sa prijateljem
4. Da moja sestra (brat) stupi u brak
5. Da ja stupim u brak
6. Da mi bude pretpostavljeni na poslu
7. Da ima rukovodeći ili neki drugi važan položaj u mojoj Republici.

U Crnoj Gori, etnička distanca je mjerena više puta. Rezultati mjerenja koji su pred vama, predstavljaju posljednje mjerenje etničke distance koje je realizovano u novembru 2013. godine⁴. Za ovu svrhu korišćena je modifikovana Bogardusova skala koja se sastoji iz devet elemenata⁵:

1. Da stalno živi u mojoj državi
2. Da stanuje u mom susjedstvu (u istoj zgradi ili ulici)
3. Da mi bude saradnik na poslu
4. Da mi bude pretpostavljeni na poslu

³Rot, N., Havelka, N., (1973): Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine, Institut za psihologiju i IDN, Beograd.

⁴Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM), Etnička distanca, novembar 2013, Podgorica

⁵Kuzmanović, B je ovu skalu prvi put primijenio u Crnoj Gori (2001): Etnička distanca u Crnoj Gori, u Djukanović, B., Kuzmanović, B., Lazić, M., Bešić, M., Nacija i Država, CID, Podgorica.

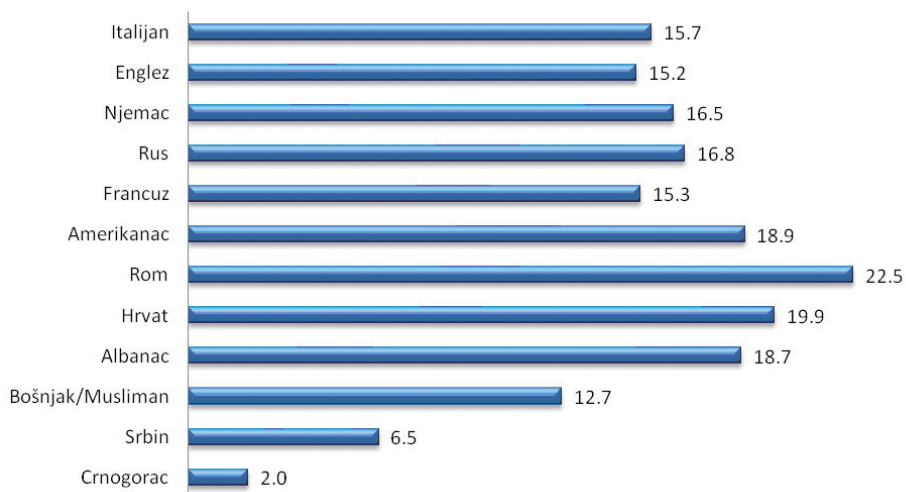
5. Da bude vaspitač mojoj djeci
6. Da se s njim družim i posjećujem
7. Da ime rukovodeći položaj u mojoj državi
8. Da budemo u daljem srodstvu putem braka sa rođacima
9. Da budemo u bliskom srodstvu putem vlastitog braka ili braka djece.

Ista skala primijenjena je i 2004. i 2007. godine. U sva tri istraživanja korišćen je identičan dizajn uzorka. Prema tome, sve podatke dobijene ovim istraživanjem upoređićemo sa podacima iz 2004, kao i 2007. godine i na taj način imaćemo priliku da pratimo trendove etničkog distanciranja.

Rezultati mjerenja etničke distance u Crnoj Gori

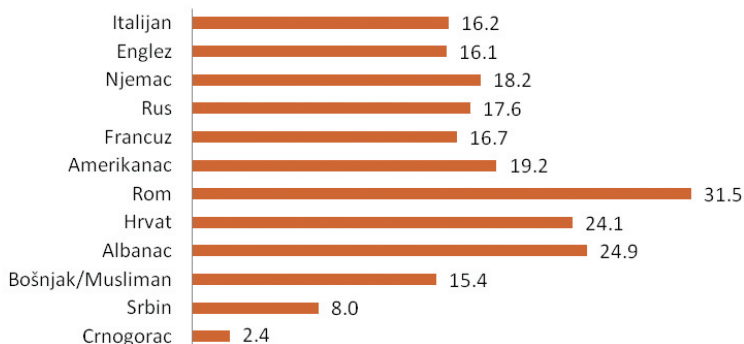
Prvi element koji mjeri distancu tiče se distanciranja u odnosu na različite etničke skupine koje žive u zajedničkoj državi (Grafikon 1). Najmanja distanca je, naravno, prema Crnogorcima koji su većinska skupina u Crnoj Gori, te je samo 2% ispitanika na nivou ukupne varijanse izrazilo stav da ne želi da živi u zajedničkoj državi sa Crnogorcima. Već kada je riječ o Srbima, distanca se po ovom faktoru povećava na 6,5%. Dalje, 12,7% svih ispitanika u uzorku ne želi da živi u istoj državi sa Bošnjacima/Muslimanima. Već kada je riječ o Albancima, procenat se povećava na 18,7%, dok svaki peti građanin Crne Gore ne bi želio da pripadnici hrvatske etničke skupine žive sa njim/njom u istoj državi. Distanca se povećava prema Romima, naime, 22,5% ispitanika ne želi da živi sa Romima u zajedničkoj državi. Kada je riječ o stranim nacijama, vrijednosti su prilično ujednačene. Komparativno, najveći broj ispitanika ne bi želio Amerikance kao građane svoje države, ali valja primijetiti da je i ovde vrijednost niža u poređenju sa Romima, i otprilike na istom nivou distance prema Hrvatima i Albancima.

Grafikon 1 – Da stalno živi u mojoj državi %

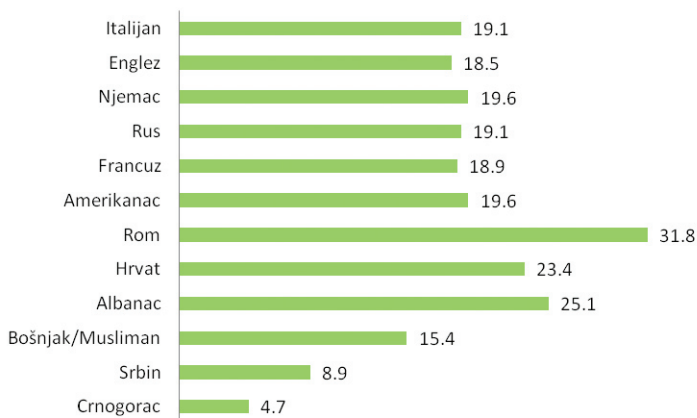
Po drugom elementu koji se tiče stanovanja u susjedstvu, istoj zgradi ili ulici (Grafikon 2), vrijednosti distanciranja neznatno se uvećavaju. Značajno višu vrijednost mjerimo u slučaju Roma, tačnije, skoro svaki treći građanin/ka Crne Gore ne bi želio/la da ima u komšiluku pripadnika/cu romske etničke zajednice. Takođe je interesantno i da je distanciranje u odnosu na Albance i Hrvate drugačije po rasporedu u odnosu na prethodno pitanje. Naime, u pogledu tolerancije suživota u komšiluku mjerimo veći nivo distance u odnosu na Albance nego u odnosu na Hrvate. Kada je riječ o nacijama koje ne žive u Crnoj Gori, vrijednosti su kao i u prethodnom slučaju ujednačene i samo su nešto u prosjeku više u odnosu na prethodni element. Komparativno, i dalje se prema Amerikancima iskazuje najveći stepen distanciranja.

Grafikon 2 – Da stanuje u mom susjedstvu, u istoj zgradi ili ulici %

Treći faktor ispitivanja odnosi se na stavove o pripadnicima različitih etničkih skupina kao saradnika na poslu. Rezultati mjerenja ukazuju da je distanca prema Crnogorcima i Srbima u ovom pogledu srazmjerno niska. Međutim, već kada je riječ o Bošnjacima/Muslimanima, preko 15% ispitanika ne želi pripadnike ove skupine kao saradnike na poslu, dok je nešto manje od $\frac{1}{4}$ distancirano od Hrvata po ovom pitanju i preko $\frac{1}{4}$ od Albanaca. Preko 31% ispitanika se distancira u odnosu na Rome, dok su vrijednosti mjerene distance ujednačene u odnosu na druge nacije koje ne žive u Crnoj Gori i one se kreću ispod 20%.

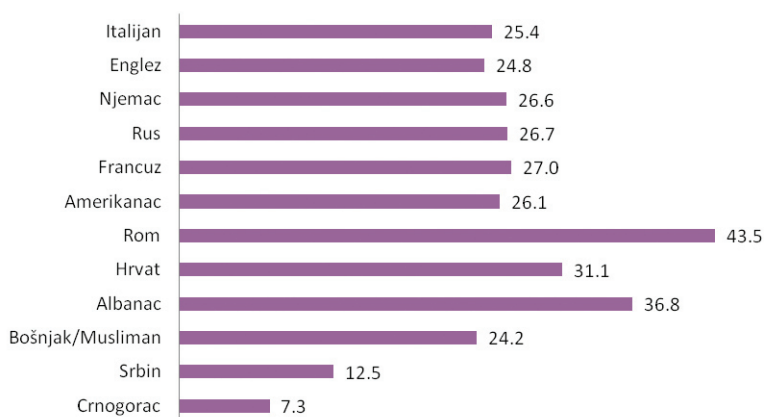
Grafikon 3 – Da mi bude saradnik na poslu %

Sljedeće pitanje mjeri se odnosilo na stav o pripadnicima različitih etničkih skupina kao pretpostavljenim na poslu, gdje se distanca, razumljivo, povećava (Grafikon 4). Već je u odnosu na najbrojniju etničku skupinu –

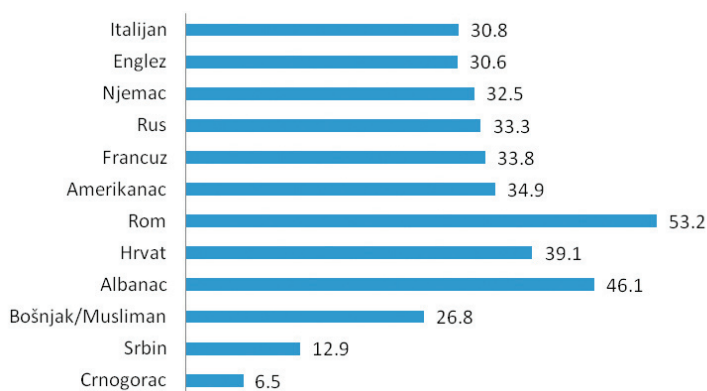
Crnogorce, distanca 7,3%, a u odnosu na Srbe 12,5%. Svaki četvrti građanin/ka Crne Gore ne želi da mu/joj pripadnik bošnjačke/muslimanske etničke skupine bude pretpostavljeni na poslu, dok se za istu vrijednost u odnosi na Hrvate mjeri distanca od preko 31%. Albance kao pretpostavljene na poslu ne želi čitavih 36,8%, a kada je o Romima riječ, ova vrijednost dostiže 43,5%. Interesantno je da i u odnosu na pripadnike inostranih etničkih skupina mjerimo relativno visoke vrijednosti koje su veoma ujednačene za sve nacije ove kategorije. Tako u odnosu na njih, distanca po ovom faktoru ide od 24,8% do 27%.

Grafikon 4 – Da mi bude pretpostavljeni na poslu %

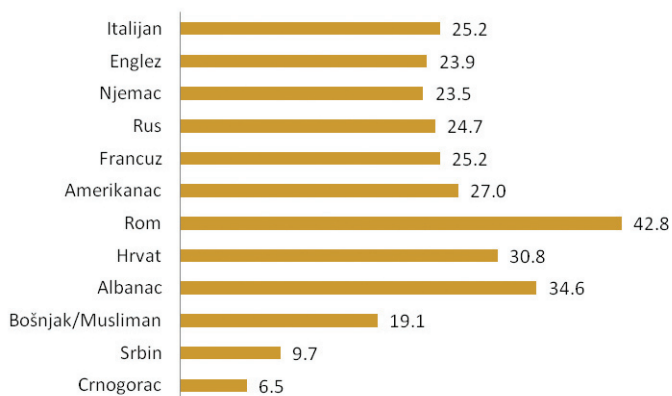
Mjerenje distance u odnosu na mogućnost da pripadnici drugih nacionalnosti vaspitavaju djecu ispitanika (Grafikon 5), ukazuje da nema značajnih promena vrijednosti u odnosu na Crnogorce (gdje je distanca čak i nešto niža) i Srbe. U odnosu na sve ostale etničke skupine, ova distanca se povećava. Tako, gotovo 40% ispitanika na nivou ukupne varijanse ne želi da Hrvat bude vaspitač njegovoj-njenoj deci, dok ova vrijednost u odnosu na Albance iznosi zabrinjavajućih 46,1%. Preko 53% iskazuje distancu u odnosu na pitanje vaspitanja djece od strane pripadnika romske zajednice. Distanciranje je po ovom pitanju povećano i u odnosu na sve pripadnike etničkih skupina koje imaju svoje nacionalne države, ali su i u ovom pogledu vrijednosti srazmjerno ujednačene i kreću se od 30,6% do 34,9%.

Grafikon 5 – Da bude vaspitač mojoj djeci %

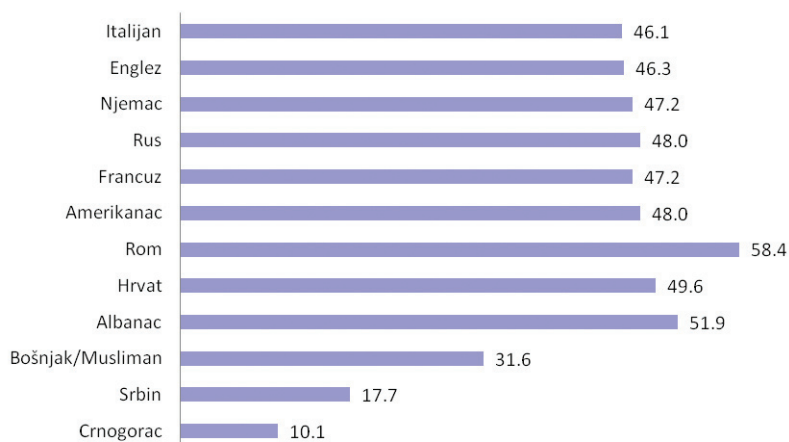
Očekivano je bilo, s obzirom na iskustvo iz istraživanja 2004. i 2007. godine, da će distanciranje u odnosu na druženje i posjećivanje biti manje izraženo nego po pitanju vaspitanja djece. Ipak, interesantno je da je vrijednost u ovom slučaju čak prosječno niža i u odnosu na stav o pripadnicima etničke skupine kao pretpostavljenim na poslu (Grafikon 6). Ovo zapravo govori o specifičnosti etničke tolerancije u tradicionalnom smislu koja karakteriše kulturu crnogorskog društva. Drugim riječima, etnička tolerancija se u najvećoj mjeri upravo tumači kroz direktan socijalni kontakt, i u ovom pogledu postoji relativno visok stepen etničke tolerancije. Tako, iako je distanciranje po ovom pitanju u odnosu na Crnogorce i Srbe na niskom nivou, već je distanciranje u socijalnoj komunikaciji u odnosu na Bošnjake/Muslimane izraženo kod svakog petog ispitanika. Distanciranje prema Hrvatima u ovom slučaju prisutno je kod preko 30% ispitanika. Izmjerena vrijednosna distanca prema Albancima iznosi preko 34%. Kao i ostalim slučajevima, najveća distanca postoji u odnosu na Rome, i u pogledu druženja i posjećivanja ona iznosi preko 42%. Kao i u prethodnim slučajevima, sve vrijednosti za strane nacije su relativno ujednačene, i po ovoj tački, one se kreću između 23,5% i 27%.

Grafikon 6 – Da se sa njom/njim družim i posjećujem %

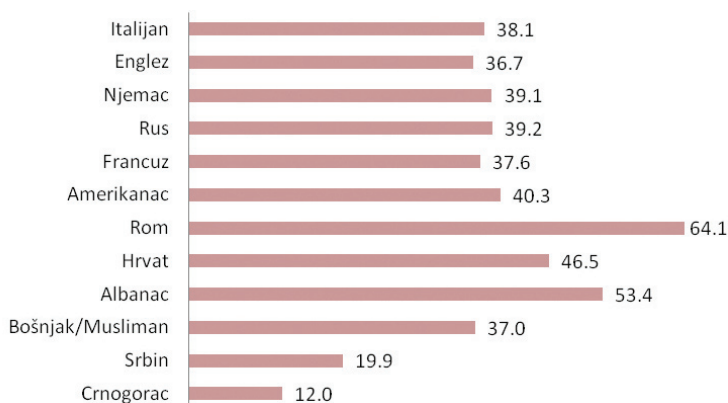
Sljedeće pitanje je političkog karaktera u užem smislu, tačnije, mjeri distancu u odnosu na mogućnost da pripadnici različitih etničkih zajednica imaju rukovodeći položaj u državi (Grafikon 7). Distanca u ovom pogledu izraženo raste. Tako čak i u odnosu na većinsku etničku skupinu (Crnogorce), svaki deseti ispitanik izražava distancu, a u odnosu na Srbe distnaca je gotovo 18%. Nešto manje od 50% ispitanika izražava distancu u ovom pogledu u odnosu na Hrvate i Albance. U odnosu na Rome, distanciranje u ovom pogledu je na nivou od 58,4%. U odnosu na predstavnike stranih nacija, distanca je opet ujednačena, ali srazmjerno veoma izražena i kreće se od 46,1% do 48%.

Grafikon 7 – Da ima rukovodeći položaj u mojoj državi

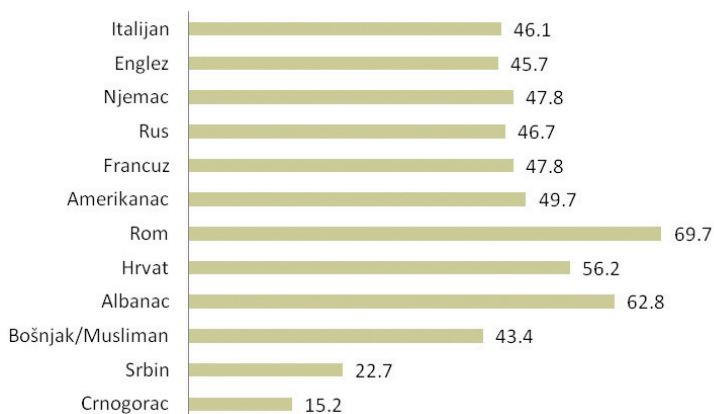
Pitanje uspostavljanja srodstva sa pripadnicima različitih nacionalnosti posebno je osjetljivo, jer podrazumijeva naročiti nivo biskosti (Grafikon 8). No, interesantno, ali i u ovom pogledu distanciranje je u prosjeku na nižem nivou nego u odnosu na mogućnost da pripadnici različitih skupina imaju rukovodeći položaj u državi. Da pojasnimo, u prosjeku, građani Crne Gore u većoj mjeri prihvataju da pripadnici etničkih skupina kojima ne pripadaju budu sa njima u srodstvu, nego da imaju rukovodeći položaj u državi, i ovaj podatak puno govori o političkom karakteru crnogorskog društva, te o osjetljivosti na pitanja vladanja i upravljanja. U pogledu distanciranja putem daljeg srodstva, distanca je izražena u odnosu na Crnogorce u vrijednosti od 12%, Srbe gotovo 20%, Bošnjake/Muslimane 37 %, dok ta vrijednost u slučaju Hrvata iznosi 46,5%, i čitavih 53,4% u slučaju Albanaca. Tradicionalno, najveći stepen distance i u ovom pogledu mjerimo u odnosu na Rome (preko 64%). I opet, po istom obrascu, vrijednosti su relativno visoke i ujednačene u odnosu na pripadnike stranih nacija i iznose od 36,7% do 40,3%.

Grafikon 8 – Da budemo u daljem srodstvu putem braka %

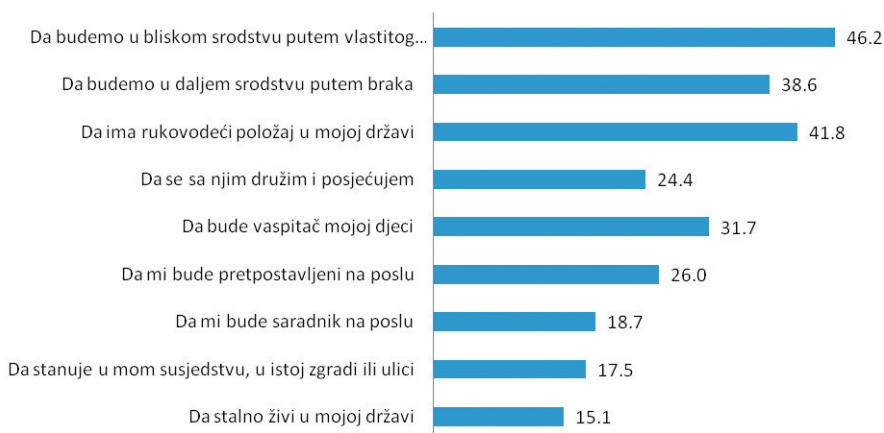
Konačno, očekivano i teorijski pretpostavljeno u samom skaliranju distanciranja, najviši nivo distance izmjeren je u slučaju mogućnosti skapanja braka sa pripadnicima različitih etničkih skupina (Grafikon 9). Rezultati ukazuju da preko 15% ukupne populacije ne bi željelo blizak brak sa Crnogorcima/kama, dok je već u odnosu na predstavnike srpske nacije distanciranje preko 22%. Kada je riječ o Bošnjacima/Muslimanima, vrijednost distanciranja iznosi čitavih 43,4%, prema Hrvatima preko 56%, a u odnosu na Albance gotovo 63%. Prema Romima je i u ovom pogledu najveća distanca i ona iznosi gotovo 70%. U odnosu na pripadnike etničkih skupina koje ne žive u Crnoj Gori, distanca je, takođe, veoma izražena i kreće se od 45,7% do 49,7%.

Grafikon 9 – Da budemo u bliskom srodstvu putem vlastitog braka ili djece %

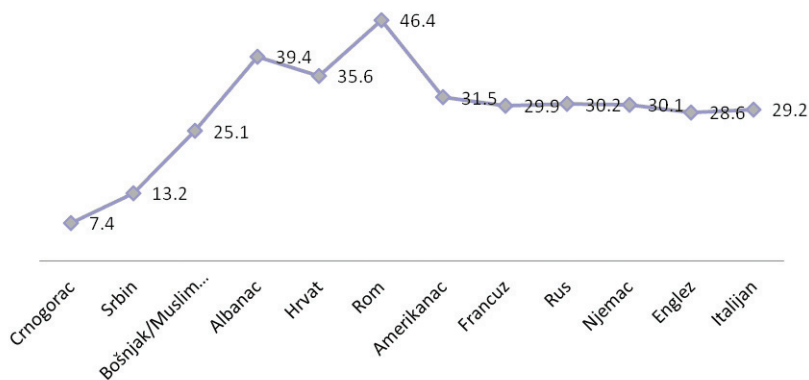
Ukoliko analiziramo ukupan nivo distanciranja po svim tačkama (Grafikon 10), jasno je da je najviši nivo distanciranja u slučaju bliskog srodstva putem braka. Međutim, već druga po značaju je vrijednosna distancu u odnosu na mogućnost da pripadnici drugih etničkih zajednica imaju rukovodeći položaj u državi. Treća po redu je vrijednosna distanca u odnosu na brak sa daljim srodstvom, a odmah iza nje, i posebno osjetljivo je pitanje vaspitanja djece; slijedi situacija u kojoj pripadnici drugih nacija budu pretpostavljeni na poslu, pa tek onda pitanje međusobnog druženja i posjećivanja. Na kraju, najniži nivo distanciranja mjerimo, redom, kada je riječ o saradnicima na poslu koji pripadaju drugim etničkim zajednicama, stanovanja u komšiluku, te mogućnosti da žive u istoj državi.

Grafikon 10 – Ukupno distanciranje po tačkama %

Posmatrano po samim etničkim skupinama (Grafikon 11), najmanji nivo prosječne distance postoji prema Crnogorcima (7,4%), zatim slijede Srbi (13,2), te Bošnjaci/Muslimani (25,1%). Distanciranje u odnosu na Hrvate je već veoma visoko i iznosi preko 35%, dok je u odnosu na Albance još više i iznosi gotovo 40%. Prosječna vrijednost etničkog distanciranja najizraženija je u odnosu na Rome i iznosi preko 46%. U odnosu na pripadnike nacija koje ne žive u Crnoj Gori, interesantno je da su vrijednosti u prosjeku niže u odnosu na Albance i Hrvate, ali su ipak relativno visoke i ujednačene; kreću se od 28,6% u odnosu na Engleze do 31,5% u odnosu na Amerikance.

Grafikon 11 – Prosječna distanca u odnosu na pripadnike različitih etničkih skupina %

Sve podatke koje smo dobili mjerenjem etničke distance mogu se analizirati kroz Tabelu 1, u kojoj je prikazan procenat onih koji na nivou ukupne varijanse iskazuju distancu prema svakoj etničkoj skupini pojedinačno i to u odnosu na svaki element (pitanje) koji mjeri distancu. U posljednjoj koloni date su prosječne vrijednosti distanciranja za svaku etničku skupinu, a u posljednjem redu prosječne vrijednosti za svaki element koji mjeri distancu.

Tabela 1 Etnička distanca %

	Da stalno živi u mojoj državi	Da stanuje u mom susjedstvu, u istoj zgradi ili ulici	Da mi bude saradnik na poslu	Da mi bude prepostavljeni na	Da bude vaspitač mojoj djeci	Da se sa njim družim i	Da ima rukovodeći položaj u mojoj	Da budemo u daljem srodstvu	Da budemo u bliskom srodstvu	UKUPNO
Crnogorac	2,0	2,4	4,7	7,3	6,5	6,5	10,1	12,0	15,2	7,4
Srbin	6,5	8,0	8,9	12,5	12,9	9,7	17,7	19,9	22,7	13,2
Bošnjak/Musliman	12,7	15,4	15,4	24,2	26,8	19,1	31,6	37,0	43,4	25,1
Albanac	18,7	24,9	25,1	36,8	46,1	34,6	51,9	53,4	62,8	39,4
Hrvat	19,9	24,1	23,4	31,1	39,1	30,8	49,6	46,5	56,2	35,6
Rom	22,5	31,5	31,8	43,5	53,2	42,8	58,4	64,1	69,7	46,4
Amerikanac	18,9	19,2	19,6	26,1	34,9	27,0	48,0	40,3	49,7	31,5
Francuz	15,3	16,7	18,9	27,0	33,8	25,2	47,2	37,6	47,8	29,9
Rus	16,8	17,6	19,1	26,7	33,3	24,7	48,0	39,2	46,7	30,2
Njemac	16,5	18,2	19,6	26,6	32,5	23,5	47,2	39,1	47,8	30,1
Englez	15,2	16,1	18,5	24,8	30,6	23,9	46,3	36,7	45,7	28,6
Italijan	15,7	16,2	19,1	25,4	30,8	25,2	46,1	38,1	46,1	29,2
UKUPNO	15,1	17,5	18,7	26,0	31,7	24,4	41,8	38,6	46,2	28,9

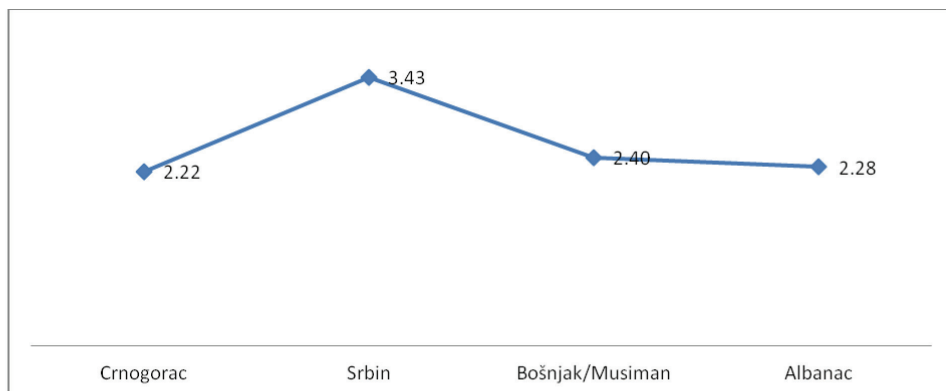
Poseban predmet interesovanja bili su sami međunacionalni odnosi, tačnije, međuetničko distanciranje (Tabela 2). Vrijednosti koje mjerimo kreću se od 0 (nema distance) do 9 (najveći mogući nivo distanciranja). Kao i u ranijim istraživanjima, mjerimo da između Crnogoraca i Srba nema gotovo nikakve distance. Interesantno je da Albanci u odnosu na Crnogorce imaju jako mali nivo distanciranja, ali da Crnogorci u odnosu na Albance imaju visok nivo distanciranja. Albanci, sa druge strane, imaju visok nivo distanciranja u odnosu na Srbe, ali interesantno jako nizak nivo distanciranja u odnosu na Italijane i Amerikance. Srbi iskazuju visok nivo distance u odnosu na sve skupine osim u odnosu na Crnogorce. Interesantno je da Bošnjaci/Muslimani, osim u odnosu na Rome, iskazuju visok nivo distance i u odnosu na Hrvate. Podaci ukazuju da se sve nacionane skupine koje žive u Crnoj Gori u najvećoj mjeri distanciraju u odnosu na Rome. Dakle, sa stanovišta etničke distance, nema sumnje da su Romi najugroženija etnička skupina. Konačno, interesantno je da Albanci iskazuju nizak nivo distanciranja u odnosu na Bošnjake/Musimane, ali da Bošnjaci/Muslimani u značajno većoj mjeri iskazuju distancu u odnosu na Albance.

Tabela 2 Međuetničko distanciranje (podaci su dati po kolonama⁶)

	Crnogorac	Srbin	Bošnjak /Musliman	Albanac
Crnogorci	-	0,85	1,48	0,58
Srbi	0,74	-	2,74	3,04
Bošnjaci/Muslimani	2,29	3,97	-	1,44
Albanci	3,30	5,13	2,85	-
Hrvati	2,45	4,64	3,09	2,82
Romi	3,77	5,17	3,71	4,10
Amerikanci	2,45	4,34	2,01	1,84
Francuzi	2,30	3,63	2,37	2,20
Rusi	2,25	2,77	3,28	4,18
Njemci	2,42	3,57	2,23	2,60
Englezi	2,24	3,34	2,45	2,20
Italijani	2,24	3,44	2,55	1,74

U Grafikonu 12 prikazana je ukupna etnička netolerancija po etničkim skupinama, Najveći stepen etničke netolerancije mjerimo kod pripadnika srpske nacionalnosti, dok su pripadnici ostale tri značajne nacionalne skupine u Crnoj Gori značajno tolerantnije, a razlike između njih su gotovo zanemarljive (nisu statistički značajne).

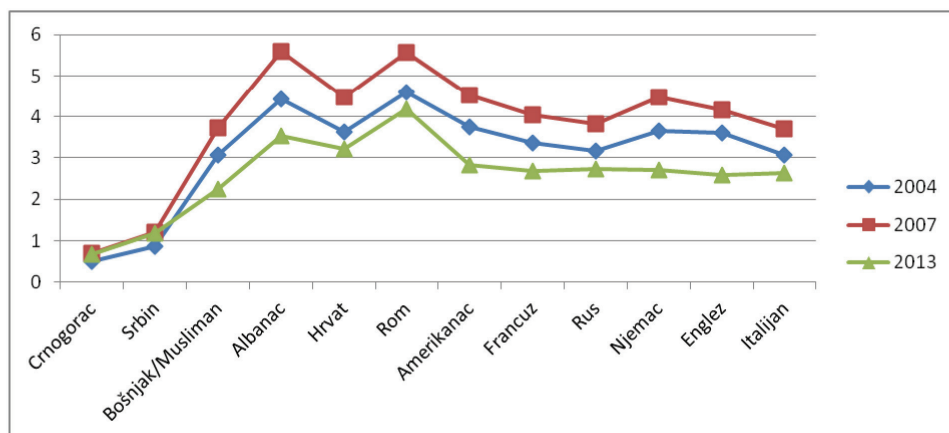
Grafikon 12 Etnička netolerancija po nacionalnim skupinama

⁶ Npr, Crnogorci iskazuju distancu u odnosu na Srbe 0,74, a Srbi u odnosu na Crnogorce 0,85. Ovako čitati sve podatke.

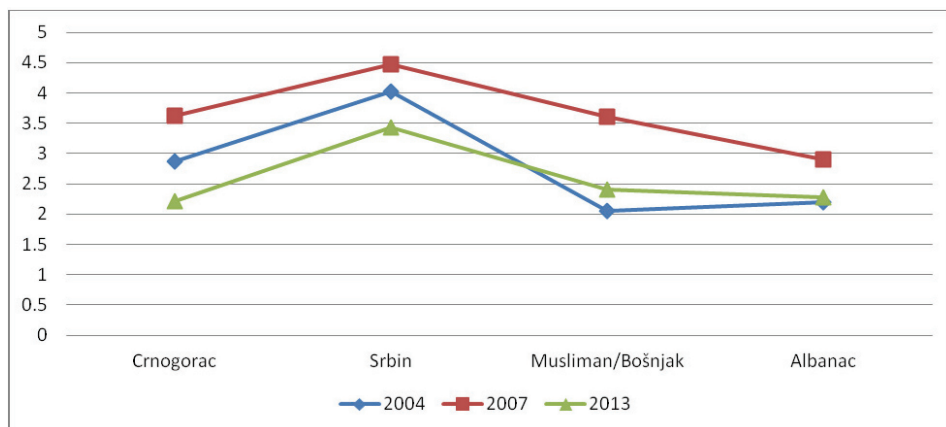
Konačno, jedno od ključnih pitanja jeste ono koje se tiče trendova. Prvo istraživanje etničke distance realizovali smo 2004, drugo 2007. godine, a ovo je treće u nizu. Prema tome, imamo mogućnost da mjerimo etničko distanciranje u odnosu na sve skupine sa stanovišta trenda i ukupne distance. Najprije, kada je riječ o trendovima distanciranja u odnosu na različite etničke skupine kroz vrijeme (grafikon 13), rezultati ukazuju da je etnička distanca u odnosu na Crnogorce i Srbe, manje-više, na istom nivou kao i u prethodna dva istraživanja. Kada je riječ o distanci u odnosu na sve ostale etničke skupine, distanca je značajno na nižem nivou i u odnosu na 2004. i u odnosu na 2013 godinu, prema tome, riječ je o pozitivnim trendovima.

Grafikon 13 Etnička distanca u odnosu na etničke skupine - TREND

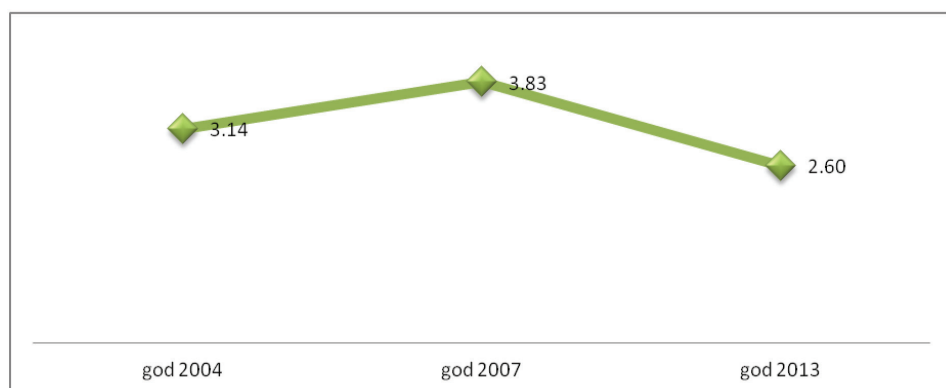
Posmatrano sa stanovišta ukupne distance kroz vrijeme (Grafikon 14), rezultati ukazuju da su Crnogorci i Srbi značajno tolerantniji i u odnosu na 2004, a posebno u odnosu na 2007. godinu. Bošnjaci/Muslimani, međutim, su tolerantniji u poređenju sa 2007 godinom, ali još uvijek nešto netolerantniji u odnosu na 2004 godinu. Albanci su na istom nivou etničke distance, kao i 2004 godine, ali značajno tolerantniji u odnosu na 2007. godinu.

Grafikon 14 Ukupno distanciranje svih etničkih skupina - TREND

Na kraju, vrijednost distance možemo mjeriti i kao prosječnu vrijednost na svih devet tačaka za čitavo društvo, i posmatrati stepen distanciranja kroz vrijeme (Grafikon 15). Rezultati, izraženi kumulativno na ovaj način, jasno dokazuju trendove koje smo već opisali. Dakle, **crnogorsko društvo je etnički značajno tolerantnije nego što je bilo prije deset godina, a naročito je izražen pozitivan trend u posljednjih pet godina.**

Grafikon 15. Prosječna vrijednost ukupne etničke distance – TREND

Umjesto zaključka

Rezultati mjerenja etničke distance 2013. godine nedvosmisleno ukazuju da je **crnogorsko društvo tolerantnije danas nego prije deset godina, a naročito u odnosu na 2007. godinu**. Ovaj podatak je ohrabrujući i ukazuje da, što protokom vremena, što djelovanjem relevantnih institucija i pojedinaca, etnički odnosi u Crnoj Gori imaju trend uspona. Takođe, rezultati pokazuju da zabrinjavajuće visoke vrijednosti etničkog distanciranja koje smo dobili istraživanjem 2007. godine jesu bile, na neki način, rezultat narušenih etničkih odnosa usljed Referenduma o nezavisnosti, koji je u velikoj mjeri imao etničku matricu. Dakle, podaci iz 2007. godine su etnički refleksi političke situacije koja je odlikovala Crnu Goru u tom trenutku.

Pozitivni trendovi su posebno značajni s obzirom na činjenicu da su se u Crnoj Gori, kao i ostalim državama EU i regiona, dešavali negativni ekonomski trendovi, koji po svim relevantnim istorijskim tumačenjima i empirijskim istraživanjima negativno utiču na međunacionalne odnose, tačnije, po pravilu povećavaju nivo netolerancije dominantnih etničkih skupina prema nacionalnim manjinama. Ovo se, prema tome, po našem mjerenju, u Crnoj Gori ne dešava, i to svakako predstavlja ohrabrujući podatak, s obzirom na to da se razrješenje ekonomske krize ne nazire u bliskoj budućnosti.

No, svakako da pažljiva analiza podataka ukazuje na određene probleme koji se ne smiju zanemariti bez obzira na generalno pozitivne trendove. Najprije, **nivo etničkog distanciranja u odnosu na pripadnike romske populacije je zabrinjavajući**. Podaci ukazuju da gotovo svaki drugi građanin Crne Gore iskazuje visoku distancu u odnosu na Rome. Ovaj podatak zapravo ukazuje da su Romi posebno ugrožena skupina, i da se u svim oblastima društvenog života nalaze na marginama. Oni su, naprosto, u velikoj mjeri nepoželjni za pripadnike svih etničkih skupina i ovo je posebno značajno s obzirom na veliki broj projekata i ulaganja koja su usmjerena na integraciju romske zajednice u crnogorsko društvo na ravnopravnoj osnovi. Prema tome, **pitanje romske inkluzije ostaje otvoreno pitanje koje će i u budućnosti predstavljati ozbiljan izazov za institucije crnogorskog društva**.

Distanciranje u odnosu na Hrvate i Albance je, takođe, veoma visoko. Preko 35% ukupne populacije iskazuje distancu prema Hrvatima, i skoro 40% u odnosu na Albance. I opet, nezavisno od pozitivnih trendova na vremenskoj ravni, ovaj podatak jeste razlog za zabrinutost. Očito je da se narušeni odnosi između većinskih naroda s jedne, i Albanaca i Hrvata sa druge strane ne mogu lako riješiti i da je potrebno uraditi mnogo više u pogledu vraćanja međunacionalnog povjerenja i jačanja etničke tolerancije.

Kada je riječ o etničkim skupinama koje ne žive u Crnoj Gori, a koje predstavljaju značajne nacije u Evropi, uz dodatak Amerikanaca, vrijednosti etničkog distanciranja crnogorskih građana/ki relativno su visoke. One se kreću oko 30%, ili drugim riječima, **gotovo 1/3 populacije Crne Gore izražava distancu u odnosu na predstavnike stranih nacionalnih skupina.** Ovo zapravo govori o jednoj vrsti zatvorenosti i ksenofobije crnogorskog društva koje vjerovatno ima svoju istorijsku podlogu. Da je ovo tako, govori podatak da je stepen distanciranja u odnosu na 'strance' ujednačen, tačnije, gotovo jednak nivo distance se iskazuje prema predstavnicima različitih nacionalnih skupina koji ne žive u Crnoj Gori. Jednako, ovo može posebno da predstavlja problem s obzirom na činjenicu da se nalazimo u eri globalizacije, internacionalizacije i EU integracija. Drugim riječima, predstavnici tih nacija će relativno brzo postati sugrađani crnogorskih građana/ki u Evropskoj uniji. Takođe, ovo može da predstavlja i svojevrsnu biznis barijeru, s obzirom na to da je razvoj crnogorske ekonomije teško zamisliti bez stranih investicija, a 'strane' investicije uglavnom predstavljaju oni koji pripadaju 'stranim' nacionalnim skupinama.

Konačno, ne može se ignorisati poređenje etničkog distanciranja sa stanovišta pripadnosti različitim etničkim skupinama. Ovaj podatak nedvosmisleno govori da **predstavnici srpske nacije iskazuju značajno viši nivo etničkog distanciranja u poređenju sa ostalim etničkim skupinama** koje tradicionalno žive u Crnoj Gori. Pripadnici crnogorske, albanske i bošnjačko-muslimanske etničke skupine tolerantniji su u poređenju sa onima koji pripadaju srpskoj naciji. U ovom pogledu, posebno visok nivo etničkog distanciranja pripadnici srpske nacije iskazuju u odnosu na Albance, ali i u odnosu na Bošnjake/Muslimane. Sa druge strane,

činjenica je da se Albanci i Bošnjaci/Muslimani distanciraju u odnosu na Srbe u značajno većoj mjeri nego u odnosu na Crnogorce. Riječ je, dakle, o nekoj vrsti tradicionalnog distanciranja, ali i političkog sukoba koji se dešava na relaciji Srbi sa jedne, i Albanci, odnosno Bošnjaci/Muslimani, sa druge strane. Da jeste više sukob političkog nego etničkog karaktera ukazuje činjenica da pripadnici srpske nacije iskazuju značajno viši nivo distanciranja u odnosu na Amerikance nego što je to slučaj sa svim ostalim ‘stranim’ nacijama. Drugim riječima, **smanjenje etničke distance u Crnoj Gori u budućnosti će, u najvećoj mjeri zavisiti od smanjenja stepena distanciranja Srba u odnosu na druge, ali i drugih u odnosu na Srbe.** Na osnovu empirijskih nalaza se, prema tome, može pretpostaviti da etnički mir i stabilan međunacionalni suživot u višenacionalnoj Crnoj Gori upravo zavisi od napretka odnosa u ovom pogledu.

Doc. dr Miloš Bešić